

KAPİTALİZM KRİZLER VE ALTERNATİF KALKINMA POLİTİKALARI

Bu Sunu Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL'ün Dünya Ekonomisi kitabından Prof. Dr. Mahmut Masca tarafından derlenmiştir

- Merkantilist sistemle başlayıp, Klasik sistemle işlerlik kazanan ve Neo Liberaller olarak adlandırılan Monetarist, Rasyonel ve Arz Yanlı politikalarla doruğa ulaşan Kapitalist anlayışın, sermaye birikimi ve tekelleşmesi konularında oldukça başarılı olduğunu kabul etmek durumundayız.
- Ancak Kapitalizmin aynı başarıyı, ilgili gelirin adil dağılımında, yoksulluğun ve krizlerin önlenmesinde gösterebildiğini söyleyebilmek mümkün değildir.

A. Liberal Politikaların Krizler Tarihi

- Tekelleşerek, sermaye birikimi sağlamayı amaç edinen Neo Liberal paradigma, yaklaşık son üç yüz yıldır Küre üzerindeki hâkimiyetini sürdürmesine rağmen, bu başarının(!) pek de masum ve hasarsız olduğunu iddia etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü geçen süre içinde ve halen insanlığın kahir ekseriyetinin bu başarıdan memnun olduğunu söyleyebilmeleri olası değildir.
- Söz konusu başarısızlığın ve buna bağlı ortaya çıkan memnuniyetsizliğin temelinde, sermayenin tekelleşmesiyle beslenen yoksulluğun ve sık sık yaşanan milli ve küresel krizlerin etkilerini dikkate almak durumundayız. Bu bağlamda Neo-Liberal politikaları/ Kapitalist yaklaşımı, doğası gereği kriz üretme özelliği olan bir sistem olarak da değerlendirmek yanlış olmasa gerek.

a. Merkantilizmin öküşü: 1750'li Yıllar

- 1450'lerden başlayıp 1750'lerde son bulan Merkantilist düşüncenin yıkılışında, öngördüğü sistemin kaçınılmaz sonuçları rol almıştır. Çünkü Merkantilist sisteme göre, altın ve gümüşten oluşan değerli madenler yoğun olarak ihracat yapabilen birkaç ülkenin elinde toplanmıştır.
- Bu durum, bir yandan altın ve gümüş birikimi yapan ülkelerde fiyatların yükselmesine, makro dengelerin bozulmasına ve ihracatın zorlaşmasına neden olurken, diğer yandan da hep ithalat yapmak zorunda kalan ülkeler ise tükenen altın rezervleri nedeniyle ithalat yapabilme yeterliliklerini kaybetmişlerdir.

b. 1873 Ekonomik Krizi

- Kapitalist sistemin sürüklendiği ikinci önemli kriz; üretim fazlalığına karşılık, talep yetersizliğinden kaynaklanmış ve [18 Eylül 1873](#)'te [New York Menkul Kıymetler Borsası](#)'nın faaliyetlerinin 10 gün süreyle durdurulmasına neden olmuştur.
- Hızlı sanayileşme ile birlikte fabrikalar üretimlerini yoğun bir şekilde artırırken, toplumsal gelirin aynı ölçüde artmamasından dolayı yeterli talep bulunamadığı için fiyatlarda ani bir düşüş yaşanmıştır.
- Yaşanan bu kriz halini, ürünlerini satamayan ya da maliyetinin altında satan birçok fabrikanın işçi çıkarmasına, kapanmasına ya da sahip değiştirmesine kadar varan kötü bir süreç olarak değerlendirmek mümkündür. Aynı dönemde fabrikalarla birlikte birçok bankanın da piyasadan çekilmek zorunda kaldığını görmek mümkündür.

c. Dünya Ekonomik Bunalımı: 1929

- Kapitalist iktisadi düzenin geniş toplum kesimleri için oluşturduğu üçüncü büyük kriz, Dünya Ekonomik Bunalımı adıyla [1929](#)'da başlayan, ağır etkileri 1931 yılından itibaren hissedilen, alan ve etki boyutu itibariyle oldukça büyük olan bir iktisadi daralma sürecidir.
- Dünya tarihinin en büyük iktisadi krizi olarak tarihe geçen bu bunalımın nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:
- İlki, var olan bankaların oldukça kötü bir yapıya sahip olmalarıdır. Çünkü ilgili dönemde piyasaları düzenleyecek, bankaların kredi ve rezerv oranlarını şirketlerin ise mali tablolarının güvenilirliğini denetleyecek hiçbir yasal düzenleme bulunmamaktaydı.

- Diğer bir neden, gerek bir önceki *1873 Krizi*, gerekse I. Dünya Savaşı nedeniyle var olan birçok şirketin piyasadan çekilmek zorunda kalmasıyla, ABD'deki mali sistemin rekabetçi özelliğini kaybetmesine bağlıdır. Çünkü yeni dönemde mali piyasalar dinamizmini yitirmişti.
- Üçüncü bir sebep ise 1920'li yıllarda yaşanan iktisadi sıkıntılar karşısında ABD'de Hoover yönetiminin liberal politikalarda ısrarcı olması söylenebilir. İlk yıllarda müdahaleyi kabul etmeyen söz konusu yönetim için ilerleyen yıllarda mecbur kaldığında iş işten çoktan geçmişti.
- Hükümetin hatasının en önemli göstergesi altın standardına bağlı kalmakta ısrar edişiydi. Çünkü yönetimin altına bağlı olmayan para basmayı reddederek sıkı bir para politikası izlemesi; öncelikle piyasalardan paranın iyice çekilmesine, ardından her türlü ekonomik faaliyetin durmasına, reel sektörün daralmasına ve nihayet aşırı bir işsizliğe yol açmıştır.

- Dile getirilmesi gereken bir başka neden ise Amerika'nın Dünya üzerindeki net borç veren ülke özelliğinde olmasıdır. Çünkü I Dünya Savaşı sırasında ABD'nin vermiş olduğu kredileri altın olarak geri alması mümkün değildi. Çünkü bütün altın stoklarını zaten kendisi kontrol ediyordu.
- ABD'nin verdiği borçları mal olarak almayı denemesi ise öncelikle kendi reel sektörüne zarar vermiştir. Bunu önlemek için gümrük duvarları örülmesi ise karşılıklı olarak dış ticaretin yapılamaz hale gelmesine yol açmıştır.

Stagflâsyon: 1970

- Enflasyon ile işsizliğin/durgunluğun bir arada görölmesi anlamına gelen Stagflâsyon, kapitalizmin yakın tarihte ürettiği ancak son olmayan bir başka kriz örneğidir.
- Söz konusu döneme kadar Philips Eğrisi gereğince, enflasyon ile işsizliğin bir arada olamayacağını öngören Keynesyen teoriye rağmen, 1970'li yıllarda tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Yaşanan krizin nedenlerinin başlıcalarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:
- Öncelikle Bretton Woods sisteminin işlerliğini kaybetmesi ve buna bağlı ortaya çıkan ticari daralma, Keynesyen düşüncenin hükümetleri, enflasyon ile mücadele edebilmek için sıkı maliye politikasını öngörmesi, ekonomilerin ciddi bir biçimde daralma sürecine girmesine yol açmıştır.

- İlgili dönemde yaşanan yüksek enflasyon ortamında artan işsizliğe rağmen, çalışanların mevcut hayat standartlarını koruması yönünde tutum takınılması, sendikalara güç vermiş bu da ücretlerin ve devamında maliyetlerle birlikte fiyatların artmasına neden olmuştur.
- Aynı süreçte ortaya çıkan kar daralması, piyasa ekonomisinin işlerliğini büyük ölçüde zora sokmuştur.
- Olayın dışsal nedeni ise aynı dönemde yaşanan ve petrol fiyatlarının çok hızlı artmasına neden olan petrol krizidir. Bu gelişme, petrol ithalatı konusunda tamamen dışa bağımlı olan Avrupa ülkelerindeki maliyetleri belirgin bir şekilde yükseltmiştir.
- Bütün bu gelişmelerin, özellikle Avrupa ülkelerinde fiyat artışlarının ve durgunluğun/enflasyonun bir arada yaşanmasına neden olan temel faktörler olduğunu söylemek mümkündür.

Finansal Krizler: 1990–2010

- *1980'lere kadar yaşanan krizler, temelde reel sektörde çıkıp sonradan finans sektörünü vurmasına rağmen, 1990'lardan sonraki krizler de tam tersi bir etkileşim yaşanmıştır.*
- *Çünkü ilgili dönemde yaşanan krizler, öncelikle sermaye piyasalarında ortaya çıkıp sonradan mal piyasalarına sirayet etmiştir. Bunda da doğal olarak sermayeye tanının aşırı serbestliğin rolünü inkâr edebilmek oldukça güçtür.*

i. Asya Krizi: 1997

- Asya krizi olarak ifade edilen ve Güneydoğu Asya ülkelerinde yaşanan iktisadi kriz ilk olarak Tayland'da kendisini göstermiştir. 1980'li yıllarda oldukça başarılı bir iktisadi performans sergileyen Tayland, 1990'lardan itibaren bir dizi sorunlar yaşamaya başlamıştır.
- Bu sorunlarda, o güne kadar uygulanan dışa açık ve ihracata dayalı ekonomik düzenin etkilerini görmezlikten gelmek mümkün değildir. Çünkü ilgili dönemde reel kurun aşırı değerlenmesi ve karşı ülkelerdeki iktisadi daralmalar hızla dış ticaret açığına yol açmıştır.
- Bu süreçte ortaya çıkan cari açığın, IMF ve Dünya Bankası'nın öngördüğü portföy araçları ile karşılanmaya çalışılması, krizin kontrol edilemez bir hal almasında temel faktör olmuştur.
- Tayland'da ortaya çıkan kriz, kısa süre sonra Malezya, Endonezya ve Güney Kore'de yoğun bir şekilde kendisini hissettirmiştir. Bu ülkelerde Endonezya ve Güney Kore çözüm olarak IMF politikalarını uygulamaya koyarken, özellikle Malezya'nın tam tersi uygulamaları hayata geçirdiğini görmekteyiz.

ii. Rusya Krizi

- 1990'lardan itibaren siyasi ve iktisadi alanda köklü dönüşümler yaşayan Rusya, özellikle iktisadi konularda oldukça önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.
- Rusya'nın sahip olduğu olumsuz kendi iç dinamiklerine, küresel krizin de eklenmiş olması, Rusya'yı ciddi bir krizle karşı karşıya bırakmıştır.
- Bu süreçte uluslararası finansörlerin Rublenin aşırı değerli tutulduğu bir an önce devalüe edilmesi gerektiği yönündeki yorumları, iç krizin küresel krizle iç içe geçmesine yol açmıştır.

iii. Latin Amerika Krizleri

- Neo liberal politikaların beslediği milli krizlerin bir dizisi de Latin Amerika ülkelerinde yaşanmıştır. 1980 öncesinde ilgili ülkelerinin birçoğunda görülen yüksek enflasyon ve aşırı değerlenmiş milli paralar, kişileri tasarruflarını değişik finansal aktifler arasında paylaşdırmak yerine, döviz cinsinden tutmaya yöneltmiştir.
- Öte yanda kanuni karşılık oranlarının yüksek tutulması, ticari bankaların özel sektör yatırımlarını finanse etmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca kamu tarafından nominal faizlerin enflasyon oranının altında belirlenmesi, verimli projelerin finansmanını menfi etkilemiş, bu da söz konusu ülkelerden sermaye kaçıışına yol açmıştır.

iv. Küresel Mali Kriz: 2008

- İpotekli Konut Kredisi “Mortgage” adı verilen ve 2008 yılında yoğun bir şekilde kendisini hissettiren, Kapitalizmin en son ürettiği krizin etkileri 2010 yılı itibariyle halen hissedilmektedir. İlgili krizin nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.
- Öncelikle asli sebebin sermayeye tanınan aşırı/sınırsız özgürlük olduğunu belirtmekte yarar var.
- Buna ilaveten; verilen kredilerin, yeterli denetimden uzak olması nedeniyle yapısının bozulması, faiz piyasasındaki uyumsuzluk, konut fiyatlarındaki aşırı yükselmeler, menkul kıymetlerin fonlanmasında ortaya çıkan sıkışıklık, kredi türev piyasalarının genişlemesi ve kredi derecelendirme sürecindeki sorunları vb. etkenleri, küresel krizin nedenleri arasında saymak mümkündür.

v. Türkiye Krizleri: 1994–2001

- Dünya bir dizi krizlerle boğuşurken, Türkiye tek başına tüm Dünya'nın karşılaştığı krizlerden çok daha fazlasıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.
- Bugün itibariyle Türkiye, geçen 52 yıl boyunca IMF ile 20 adet stand-by anlaşması yaparak, rekoru elinde bulundurmaktadır. Türkiye'nin 1994–2010 yılları arasında yaşamış olduğu krizleri aşağıda genel hatlarıyla ele almaya çalışacağız.

- **5 Nisan 1994 Krizi:** Türkiye'nin son yıllarda iktisaden yaşadıkları, büyük ölçüde Latin Amerika ülkeleri ile benzerlik arz etmektedir.
- Çünkü her iki taraf da dış borç, yüksek enflasyon, işsizlik, üretim yetersizliği ve dış açık sorunları ile yoğun bir şekilde mücadele etmek zorunda kalmışlardır.
- Ayrıca bu ülkelerdeki yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, var olan ekonomik sorunları çok daha ağırlaştırmıştır.

- Ocak 1994'de Moodys ve Standart and Poors isimli iki uluslararası kurumun Türkiye'nin kredi notunu düşürdüklerini açıklaması, Türkiye'yi *5 Nisan Kararlarını* almaya adeta zorlamıştır. Bu süreçte TL, bir gün içinde % 40'a varan değer kaybetmiş, enflasyon oranı % 100'ü aşmış, döviz rezervleri iyice eriyerek 3 milyar dolara kadar düşmüştür.
- Bu aşamada TL'nin gereğinden fazla değer kaybetmemesi için Merkez Bankası bankalar arası para piyasasına müdahale ederek, gecelik faiz oranını yükseltmiş ve Devlet İç Borç Senetlerinin faiz oranlarını da % 50'lere kadar çıkarmıştır. Bu aşamada döviz kuru ise serbest bırakılmıştır.
- Yaşanan kriz ortamından kurtulmak için alınan 5 Nisan Kararları temelinde; enflasyonu düşürmek, dış açığı dengelemek için ihracatı arttırıp, ithalatı kısmak, dış borçlanmayı kontrol altına almak, kamu harcamalarını kısarak, kamu gelirlerini arttırmak, sosyal güvenlik, tarım ve özelleştirme konularında yeni düzenlemeler yapmak şeklinde sıralanabilir. Ayrıca mevduata kamu garantisi getirilerek piyasalardaki güvensizlik giderilmeye çalışılmıştır.

- **1998 Krizi:**Türkiye’de yaşanan 1998 krizinin nedenlerini iç ve dış saikler olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Olayın harici nedeni; Asya, Rusya ve Latin Amerika’yla birlikte bütün Dünya’yı saran finans temelli küresel bir krizin var oluşudur.
- Öte yandan uygulanan sistemde kapitalin ayrıcalıklı yeri ve liberal politikaların, krizlerin alt yapısını oluşturduğunu ifade etmek durumundayız.
- Krizin dâhili nedenini ise genelde dışa bağımlılığı arttıran iktisat politikaları olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. İlgili dönemde diğer yıllarda olduğu gibi, ekonominin dış açığı artmış, dış borç çoğalmış ve iç açık ise kontrolü zor bir hal içindeydi.
- Ayrıca söz konusu dönemde özellikle artan cari açıklarda yeni başlayan Gümrük Birliği uygulamalarının yansıması olarak, ithalatın ihracattan çok daha hızlı artmasının etkilerini de göz ardı etmek mümkün değildir.

- **Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri:** Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini hazırlayan şartların öncekilerden çok da farklı olduğunu söylemek olası değildir. Kısaca özetlemek gerekirse, yılların getirdiği iktisadi ve siyasi güvensizlik ortamı her tarafı sarmış, dış açık ve cari açık artarak döviz sıkıntısı hat safhaya ulaşmış, vadesi gelen borçlar birikmiş, enflasyon, işsizlik ve yüksek faiz sorunlarını çözememiş bıçak sırtında bir ekonomi. Ayrıca önceki yıllarda uygulanan bütün IMF programlarının çözüm üretmemesi, toplumda ve piyasalarda ciddi bir tedirginliğe yol açmaktaydı.
- Ayrıca bu dönemde toplam borçların 110 milyar doları aşması, döviz kurunun çıpaya bağlanması, cari işlemler açığının 9,8 milyar \$ ile tarihi rekor kırması ve yabancılardan vadesi gelmemiş kredilerini dahi geri çekmeye başlaması, artık sonun başlangıcı olmuş ve **22 Kasım 2000** tarihinde tarihi **Kara Çarşamba** yaşanmıştır.

- Bu kara arambanın verdiği panikle dövize yönelen yoğun dşntl saldırı, çok yüksek faiz, büyük çaplı döviz rezervi kayıplarıyla ve önemlisi, 7,5 milyar dolarlık ilave IMF kredisi ile ancak kısa süreliğine telenebilmiş ve döviz kuru programı yüksek bir maliyetle korunabilmişti.
- Tam da Kasım Krizi aşıldı havası topluma yerleşirken, üç ay sonra **19 şubat 2001'de** lkede Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışma, ekonomide ikinci bir bombanın fitilini çekerek, dövize tekrar saldırıyı başlattı ve bu kez ciddi bir döviz krizi ortaya çıkmıştır.

- Netice itibariyle yüksek kar peşinde koşan ilgili bankalarla birlikte, sosyal sorumluluk gereği kamuya açıktan kredi veren birçok banka krizden sağ çıkma şansı bulamadığı için kamulaştırılmışlardır. İlerleyen dönemde kamulaştırılan bankaların bir bir satılması Türkiye'deki finans sektörünün yabancılaştırılmasıyla son bulmuştur.
- *Görüldüğü üzere, reel sektöre hiçbir şekilde verilmeyen kamu güvencesinin sermaye sektörüne verilmiş olması, bir süre sonra ilgili sektörün yabancılaştırılmasıyla son bulmuştur.* Dolayısıyla krizler karşısında IMF'nin talep ettiği politikaların ne denli ülke çıkarları ile uyduğu, bu olayla bir kez daha tartışmaya açık hale gelmiştir.

f. Kapitalizm ve Kriz İlişkisi

- **Kriz:** mevcut iktisadi sistemin, toplumun büyük bir çoğunluğunun iktisaden etkisiz hale gelmesinden dolayı işlemez bir hal almasıdır. Çünkü krizler sürecinde, toplumun ya da insanlığın tamamının olumsuz etkilendiğini ifade etmek mümkün değildir.
- Hemen her krizde toplam servetin yeniden dağıldığı görülmektedir. Bu nedenle, krizlerde toplumun ekseriyeti ciddi manada iktisadi kayba uğrarken, çok az bir kesimin aynı ölçüde krizden güçlenerek çıktığı görülmektedir.
- Ekseriyetle, krize giriş aşamasında borçlu olanlar krizden ciddi zarara uğrarlarken, krize alacaklı girenler yani borç verenler krizden güçlenerek çıkmaktadırlar.

- Gerek Dünya'da gerekse, Türkiye'de yaşanan krizlerin nedenlerine bakıldığında hep bir önceki krize çözüm olarak üretilen teoriler, olduğu görülecektir.
- Bütün bunların neticesi olarak, Kapitalizmin ürettiği krizlerin, geniş toplum kesimleri aleyhine toplam serveti yeniden dağılıma tabi tutularak, sermayenin biraz daha tekelleşmesine katkı sağlayarak yine Kapitalizme hizmet ettiğini söylemek yanlış olmasa gerek.